

Barışın İnşasında Sevgi ve Adaletin Gücü¹

Murat DEMİRKOL

Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ankara, TÜRKİYE

Email: muratdemirkol1968@hotmail.com

Özet

Büyük İslam filozofu Farabi, “Toplum sevgiyle kaynaşır, adaletle yaşar.” der. Genelde sevginin pasif, adaletin aktif birer değer olarak kabul edilmesinin aksine sevgi insanları kaynaştıran, birbirine bağlayan doğal ve aktif bir duygudur. Sevgi, duygunun da ötesinde ahlaki bir erdemdir. Bir diğer İslam filozofu Tusi, “Eğer sevgi devam etseydi adaletle sağlanacak düzene ihtiyaç kalmazdı.” demiştir. Sevgi, insanlardaki birlik arzusudur. Bencillik ve açgözlülük gibi kötü huylar ruhları istila etmeden önce insanlar normalde birbirlerine karşı kardeşçe ve dostça duygular beslerler. İnsanın bütün ihtiyaçlarını tek başına giderememesi ve başkalarının yardımına ihtiyaç duyması sosyal hayatı zorunlu kılar. Sosyal hayatta barış ve huzur herkesin kendi hakkına razı olması, başkalarının haklarına saygı göstermesi ve hatta türünün diğer üyelerini sevip onlara karşı cömertçe iyilikte bulunmasıyla sağlanır. Çeşitli etkenler yüzünden sevginin zayıflaması, toplumu kurumsal veya şahsi olarak adaleti tesis etmeye sevk eder. Yani sevginin boşluğu adaletle doldurulmaya çalışılır. Sevgi ve şefkatin sıcaklığı yerini adaletin ciddiyet ve soğukluğuna bırakır. Sevginin eksiklik veya yokluğunda böyle de olsa adaletin sağlayacağı düzene ihtiyaç vardır.

Bu bildiriye, dar mahalle toplumundan geniş dünya toplumuna kadar her katmanda ihtiyaç duyulan barış ve huzurun sevgi ve adalet erdemlerinin canlı tutulmasıyla sağlanabileceğini işleyeceğim. Kin ve nefret yerine sevgiyi, zulüm ve haksızlık yerine adaleti ayakta tutmak temiz ruhlu insanların başarabileceği bir iştir. Bunun için daha başta çocuklarımızın sevgi ve kardeşlik ortamında eğitim görmelerine, imkânlarını paylaşmalarına ve birbirlerini kışkırtacak güç gösterilerinden uzak durmalarına fırsat oluşturmamızdır. Yarının yetkilileri ve sorumluları olacak olan çocukların sporla paylaşım ve centilmenliği öğrenmelerini, hatta bu değerleri kalıcı melekeler haline getirmelerini sağlayabiliriz.

Anahtar kelimeler: Barış, sevgi, adalet, spor, centilmenlik

¹ Bu makale, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin sağladığı destekle hazırlanıp 4. Uluslararası Bilim, Kültür ve Spor Kongresi'nde sunulmuştur.

The Power of Love and Justice in the Construction of Peace

Abstract

Great philosopher al-Farabi says “The community combine with love and live with justice”. In general, the love is accepted a passive worth and the justice is accepted an active worth. On the contrary, love that combine with people is a natural and active emotion. The love, beyond of an emotion, is a moral virtue. Another Muslim philosopher Tusi says “If the love continued, we wouldn’t need an order which is provided by justice”. The love of is an emotion of unity in people. Before bad habits like selfishness and greed have invaded of souls, people had loved each others in a fraternally manner and in a friendly manner. Human cannot provide necessities by himself and human needs assistance of the others. Therefore social life is obligatory/ inevitable for people. In social life, peace and presence are provided by justice, respect and goodness. Weaken of love leads to providing of justice whether institutional or individual. That is to say, justice has replaced love. Love and compassion give place to severity and distance of justice; however, order that is provided by justice is a necessity.

In this communiqué, I will deal with a subject that peace and love which is needed by from narrow society of district to wide society of world can provided by revival of virtues of love and justice. Revival of justice instead of injustice and revival of love instead of hate is a difficult work that is achieved by only clear people. Hence, firstly we must enable that our children can receive education in the stage of love and fraternity. We can provide that learning of our children who will be authorized and responsible of future sharing and sportsmanship with sports.

Keywords: Peace, love, justice, sports, sportsmanship

1. Sevgi

İnsanlar yardım konusunda kendilerini bir araya getirecek birlikteliğe muhtaçtırlar. Doğaları yetkinliğe yatkın olan insanlar yine doğaları gereği birlikteliği arzu ederler. Bu birlikte olma arzusuna sevgi denir. Ahlâkçılar sevgiyi adalete tercih ederler. Çünkü adalet yapay birliğin, sevgi doğal birliğin gereğidir. İnsan türünün düzenini korumada en mükemmel erdem olan adalete sevgisizlik yüzünden ihtiyaç duyulur. Çünkü insanlar birbirlerini sevselerdi insaf ve adaletle sağlanacak düzene gerek kalmazdı. İnsafli kişi, çekişme konusu olan şeyi arkadaşıyla yarı yarıya paylaşır. Yarıya bölmede çokluk, sevgide birlik vardır. Bu durum sevginin adaletten üstün olduğunu gösterir.

Sevgi bir erdem olduğu kadar aynı zamanda varlığı ayakta tutan ilkedir. Hiçbir insan, varlık ve birlikten yoksun olmadığı gibi sevgiden de yoksun değildir. Sevgi düzen ve yetkinliğe, nefret ise bozukluk ve eksikliğe yol açar.

Sevgi, mükemmel olduğu düşünülen bir şeyle birleşme isteğidir. Başka bir deyişle üstünlük, erdem ve yetkinliği istemektir. Bu istek kişide ne kadar çok olursa yetkinlik arzusu da o kadar çok olur. Sevgi ve nefreti düşünme gücü ile birlikte değerlendirmek gerekir. Bu nedenle unsurların kendi merkezlerine doğru eğilimi ve bileşiklerin birbirlerine temayülü sevgi olarak ve bunların zıtları da nefret olarak kabul edilmez. Mıknatısın demiri çekmesi ve hayvanların birbirilerine yakınlıkları böyledir.

İnsan türünde biri doğal, diğeri iradî olmak üzere iki çeşit sevgi vardır. Mesela; annenin çocuğunu sevmesi doğal sevgi kategorisine girer. Sevgi annenin doğasında fitrî olarak bulunmasaydı çocuğunu yetiştirmez ve türün kalıcılığı sağlanamazdı. İradeye bağlı sevgi dört çeşittir: Birincisi çabuk ortaya çıkıp çabuk kaybolan sevgi, ikincisi geç ortaya çıkıp geç kaybolan sevgi, üçüncüsü geç ortaya çıkıp çabuk kaybolan sevgi, dördüncüsü çabuk ortaya çıkıp geç kaybolan sevgidir.

İnsanların eylemde bulunurken güttükleri amaçlar, haz, yarar ve iyilik şeklinde üç kısma ayrılır. Haz, çabuk ortaya çıkıp çabuk kaybolan bir sevginin nedenidir. Çünkü hazzın kendisi çabuk değişir ve geçer. Yarar, geç ortaya çıkan ve çabuk kaybolan bir sevginin nedenidir. Çünkü yarar, az bulunmakla birlikte çabuk geçer. İyi, çabuk ortaya çıkan ve geç kaybolan bir sevginin nedenidir. Haz, yarar ve iyinin bileşiği ise geç ortaya çıkan ve geç kaybolan bir sevginin nedenidir. Çünkü yarar ve iyinin bir araya gelmesi sevginin geç ortaya çıkıp geç kaybolmasını sağlar.

Sevginin ifratı olan aşk, yalnızca iki kişi arasında meydana geldiği için sevgiden daha özeldir. Aşka aşırı haz veya iyi isteği neden olmaktadır. Aşkta yararın etkisi yoktur. Aşırı haz isteğinin sebep olduğu aşk yerilirken, aşırı iyi isteğinin sebep olduğu aşk övülür. Fakat insanların çoğu bu iki aşk türünü birbirine karıştırdıkları için aşkı genelde yererler.

Sevgi, dostluk ve arkadaşlıktan daha geneldir. Çünkü sevgi daha geniş bir topluluk arasında ortaya çıkarken, arkadaşlık daha dar bir topluluk arasında ortaya çıkar. Gençlerin ve genç tabiatlı yetişkinlerin dostlukları haz beklentisine bağlı olduğu için genelde başlamasıyla bitmesi bir olur. Dostluğun bazen uzun sürdüğü görülürse de bunun sebebi hazzın kalıcı ve tekrarlanabilir olduğuna duyulan güvendir. Bu güven ortadan kalkınca dostluk da biter. Yaşlıların ve yaşlı tabiatlı kişilerin dostlukları yarar beklentisine bağlıdır. Ortak yarar buldukları zaman aralarında dostluk kurulur ve bu dostluk yararın kalıcılığına bağlı olarak uzun veya kısa ömürlü olur. İyilerin dostluğu sırf iyilikten kaynakladığı için onların sevgisi değişmez ve yok olmaz.

Yine insan birbirine zıt doğılardan meydana gelen bir bileşik ve her doğanın eğilimi diğer doğaninkine aykırı olduğu için bir doğaya uygun olan haz başka bir doğanın hazzından farklıdır. Bundan dolayı hiçbir haz türü katışıksız ve acısız olamaz. Yediğimiz lezzetli bir meyve birkaç dakika sonra ağzımızda bir acılık ve kokuya sebep olur. Şehvetin yol açtığı haz da kısa süre sonra kaybolduğu için ona bağlı sevgi de çabucak kaybolur, hatta haz yerini mutsuzluğa, sevgi ise ilgisizliğe bırakır.

İnsan diğer doğalara benzemeyen basit ve ilahi bir cevher taşıdığı için ona özgü ve diğer hazlara benzemeyen bir hazzı tadabilir. Bu hazzı sebep olan sevgi son derece aşırı ve çılgıncadır. Bu sevgiye ilahi aşk denir. İnsana yerleştirilen cevher, tabiatın bulanıklıklarından, şehvet ve üstünlük sevgisinden arındığı zaman onda kendi benzerine karşı gerçek bir arzusu doğar. Sonra onda hiçbir haz çeşidinde görülmeyen bir haz ortaya çıkar ve böylece birleşme derecesine erişir.

İyilerin birbirilerine karşı besledikleri sevgi, eksiklik ve bıkkınlıktan arınmış bir sevgidir. Yarar veya hazzı bağlı sevgi, kötülerle kötüler arasında olduğu gibi kötülerle iyiler arasında da olabilir. Fakat yararlı ve lezzetli şey hakiki değil, gelip geçici olduğu için çabuk kaybolur. Uzun süre birlikte yolculuk yapan kişiler arasındaki sevgi bu türdür. Bunun sebebi insan doğasında kök salmış olan karşılıklı ünsiyettir. Ünsiyet, sosyalliğe ve birlikteliğe yol açan bir sevgi ilkesidir.

İnsanların ibadet ve ziyafet mekânlarında toplanmaya teşvik edilmelerinin sebebi işte bu ünsiyeti sağlama gayesidir. Çünkü ünsiyet sosyal ortamlarda harekete geçer. Bundan dolayı İslam, cemaatle kılınan namazı tek başına kılınan namazdan üstün tutmuştur. Zira insanlar, günde beş defa bir araya gelince birbirleriyle ünsiyet, yakınlık, bağlılık ve dostluk kurarlar. Toplu ibadetlere ve diğer sosyal faaliyetlere katılmak bu ünsiyetin pekişmesini sağlar. Bu bağ zamanla ünsiyet derecesinden sevgi derecesine yükselir. Günlük beş vakit namazın mahalle mescidinde, haftalık Cuma namazının büyük şehir camiinde, yıllık bayram namazlarının şehir dışındaki açık hava namazgâhında kılınması ve ömürde bir defa farz olan hac ibadetinin bütün dünya Müslümanlarının toplandığı Mekke'de Kâbe'nin çevresinde eda edilmesi dinin aşamalı sosyalleştirme projesini gösterir. Birlikte yapılan bu ibadetler toplum fertlerinde yüksek bir dinî şuur yanında ünsiyet, sevgi, bağlılık ve kardeşlik meydana getirir.

İlahi sevgi dışındaki sevgilerin sebepleri, o sevgilerin sahipleri arasında ortak olduğu için taraflardan biri bu bağı her an çözebilir. Örneğin; karı-koca arasındaki ortak bir haz, her iki tarafta da karşılıklı sevginin sebebi olabilir. Bununla birlikte sevgi bir tarafta bitip, diğer tarafta devam edebilir. Haz çabuk değişse de bir tarafın değişmesi, diğer tarafın da değişmesini gerektirmez. Aynı şekilde karı-koca arasında aile açısından ortak olan yararlar, yardımlaşmaları halinde sevginin ortak olmasına sebep olur. Fakat taraflardan biri görevinde kusur gösterirse sevgi bağı zayıflar, şikâyet ve sitem başlar, huzursuzluk gün geçtikçe artar ve nihayet ilişki kopar. Bu uzaklaşma ve kopuş sürecine diğer sevgilerde de rastlanır.

Sebebi bir tarafta haz, diğer tarafta yarar olan sevgiye şarkıcıyla dinleyici arasındaki sevgi örnek verilebilir. Şarkıcı dinleyiciyi yarar sağladığı için, dinleyici ise şarkıcıyı haz aldığı için sever. Âşık ile maşuk arasında da buna benzer bir sevgi vardır. Bu tür sevgilerde şikâyet ve sızlanma çok olur. Bunun sebebi, haz arayanın hazzın çabuk gelmesini istemesi; yarar bekleyenin ise hazzın tadılmasını geciktirmesidir. Taraflar arasında kolay kolay denge kurulmaz.

İyilerin sevgisinin sebebi, yarar ve haz beklentisi değil, özsel ilişki ve amaçları da sırf iyi ve erdem arayışı olduğu için aralarında uyuşmazlık ve çekişme görülmez. Karşılıklı danışma ve

birleşimin eseri olan ilişkide adalet kendiliğinden sağlanır. Bu tür arkadaşlık az bulunur. İyiyi ve doğru amacı bilmeyen kişinin sevgisi, haz veya yarar beklentisinden arınmış değildir. Bu yüzden kendilerini nimet verici olarak görenlerin dostluğu tam ve adil sayılmaz.

Babanın çocuğunu sevmesi, kendisini onun üzerinde büyük bir hak sahibi olarak görmesi bakımından haz veya yarar kaynaklı sevgiye benzerken; başka bir açıdan zati bir sevgidir. Buna göre baba çocuğunu kendi parçası ve örneği olarak görür. Çünkü ilahi hikmet, ilham yoluyla babayı çocuk yapmaya yöneltmiş ve onun varlığa gelişinde ikinci sebep yapmıştır. Bundan dolayı baba, kendisi için istediği her yetkinliği çocuğu için de ister ve kendisinin kaçırmış olduğu her iyilik ve mutluluğu onun için sağlamaya çalışır. Mesela; oğlunun kendisinden daha iyi olduğunun söylenmesinden gurur duyarken, başkasının kendisinden daha iyi olduğunun söylenmesi zoruna gider. Babanın bu aşırı sevgisine karşılık çocuğun babasına olan sevgisi eksiktir. Çocuk babanın eseri olduğu için hem kendisinin hem de sebebinin varlığını uzun bir süreden sonra fark eder. Bu yüzden babasını sağ iken tanımayan ve onun yararlarından faydalanmayan çocuk ona karşı sevgi beslemez. Din, çocukların anne ve babalarına iyi davranmalarını emretmiştir.

Yönetici ile halk arasındaki sevgi, baba ile çocuk arasındaki sevgiye benzer. Kardeşlerin birbirlerine karşı sevgisi sebepte ortaklık temeline dayanır. Düzenin korunması için vatandaşların birbirlerini kardeş gibi sevmeleri gerekir. Yönetici halkına karşı sevgi, şefkat, himaye ve terbiyede babanın evladına karşı tutumunu; halk yöneticiye karşı itaat ve saygıda akıllı çocuğun babasına karşı tutumunu; vatandaşlar ise birbirlerine karşı iyi davranışta uyumlu kardeşlerin birbirlerine karşı tutumunu örnek almalıdır. Adaletin gerçekleşmesi için herkesin diğer insanlara onların sosyal konumlarını dikkate alarak ve haklarını gözeterek davranması gerekir. Hiç kimseye hak etmediği sevgi ve saygı gösterilmemelidir.

En saf sevgi, kulun Allah'a olan sevgisidir. Allah sevgisini derece itibarıyla öğrencinin öğretmen sevgisi ve ondan sonra çocuğun anne-baba sevgisi izler. Öğretmen sevgisi Allah sevgisiyle alakalıdır. Çünkü baba çocuğun hissî ve yakın sebebi olduğu halde ruhu eğiten öğretmen, bedeni yetiştiren baba konumundadır. Öğretmen, varlığı tamamlaması bakımından Tanrı'yı örnek alır. Bu nedenle öğretmen sevgisi, Allah sevgisinden sonra, baba sevgisinden önce gelir. Nitekim "Babanı mı daha çok seviyorsun, yoksa hocanı mı?" sorusuna İskender: "Hocamı; çünkü babam fâni hayatımın sebebi, hocam ise ebedi hayatımın sebebidir." şeklinde cevap vermiştir. Öğretmenin hakkı babanın hakkından daha çoktur. Öğretmen öğrenciyi babanın çocuğunu sevdiğinden, öğrenci de öğretmeni çocuğun babasını sevdiğinden daha çok sever.

Tembellikten hoşlanan ve iyi ile kötüyü ayırt edemeyen kişi, kötülüğü iyilik sayar. Özündeki düşüklük nedeniyle kendi kendisinden kaçtığı gibi iyi insanlardan da kaçır. Bunun etkisiyle böyle kimseler kendilerini eğlencelere ve geçici zevklere verirler. Çünkü bu tür eğlenceler ve zevkler onun ruhundaki zıt güçlerin çekişmesi sonucu ortaya çıkan kargaşa, huzursuzluk ve hastalıklardan haberdar olmasını önler. Kargaşaya sebep olan zıtların birinden diğerine geçmek eziyet vericidir. Bu nedenle onun kendi benzerleriyle kaynaşması ve eğlencelere dalması, bu durumu fark etmesini engeller. Bu durum onun açısından bir tür eziyetten kurtuluş ve mutluluktur. Böyle birisi gerçekte kendi özünü sevmez. Kendisini sevmeyen başkasını hiç sevmez. Sevgi karşılıklı olduğu için bu durumda doğal olarak başkası da onu sevmez.

Kendisinden memnun olan erdemli insan kuşkusuz kendisini sever. İnsanlar üstün olana sevgi besledikleri için onu başkaları da sever. Karşılıklı sevgi beraberinde dostluğu ve iyi ilişkiyi

getirir. Dostluğun iyiliğe yol açmasının sebebi, onun eylemlerinin kendiliğinden haz verici ve sevimli olmasıdır. Tatlı ve sevimli şey tercih edildiği için onu izleyen ve örnek alan çok olur. Bu, geçici iyiliğin aksine sürekli bir iyiliktir.

İyilik eden ile iyilik gören arasındaki sevgide iyilik edenin sevgisi daha fazladır. Borç veren, borçlunun iyiliğini borcunu geri alabilmek için isterken, borçlu borç verene karşı böyle bir ilgi göstermez. Borç verenin aksine, iyilik eden kişi iyilik göreni ondan hiçbir yarar ummadan sever. Çünkü övülmüş bir eylemde bulunan kişi, kendi yaptığı işi sever. İyilik gören kişi iyilik edene değil, iyiliğe ilgi gösterir. Bundan dolayı iyilik sahibini yalnızca dolaylı olarak sever. Ayrıca iyilikle kazanılan ve zamanla devamlı hale gelen sevgi, yorgunluk ve sıkıntıyla elde edilen yararlar gibidir. Nasıl ki mirasçının aksine malı bin bir güçle kazanan kişi onu harcarken cimrilik derecesinde tutumlu davranırsa, bir sevgiyi zahmetle elde eden kimse de ona zahmetsiz kavuşandan daha müşfik davranır. Nitekim anne çocuğu yetiştirirken daha çok zahmet çektiği için onu babadan daha çok sever.²

Sevginin olmadığı yerde kin, nefret ve düşmanlık boy gösterir. Kin ve nefreti besleyen birçok etken vardır; ama bunlar içinde en önemlisi bencilliktir. Açgözlülük ve kıskançlık gibi diğer kötü huylar da sevginin yerini alan kin ve nefreti alevlendirir. Erdemler birbirini beslediği gibi kötü huylar da birbirini besler. Sosyal barış, birlik, kardeşlik ve mutluluğun biricik kaynağı sevgidir.

Ailede çocuklar sevgi ile büyürler. Çocuklardan sevgiyi esirgememek gerekir. Sevgiden mahrum olarak yetişen çocuklar neşesiz, özgüvensiz ve çekingen olurlar. Sevgi ruhun gıdasıdır. Sevgi sadece çocuklukta değil, hayatın bütün evrelerinde ihtiyaç duyduğumuz manevi bir gıdadır. Kadınların kocalarından bekledikleri sevgiyi bulamayınca nasıl mutsuz oldukları, bunun aile ve sosyal hayatta nasıl huzursuzluklara yol açtığı bilinen bir gerçektir. Sevgiyi engelleyen durumları tespit edip ortadan kaldırmak ve başta aile ortamında olmak üzere yakından uzağa bir sevgi ağı oluşturmak gerekir.

2. Adalet

Müslüman ahlâkçılar adaleti hikmet, yiğitlik ve iffet erdemlerinin tam sağlanmasıyla meydana gelen bir erdem olarak kabul ederler. Her konuda denge ve itidal sağlanınca doğal olarak adalet gerçekleşir ve adaletin doğruluk, vefakârlık, dostluk, sevgi, merhamet, tevekkül ve teşekkür gibi tecellileri olan erdemler ortaya çıkar. Ahlâk felsefesinde adaletin alt erdemleri olarak şu güzel huylar sıralanır: Dostluk, birlik, vefa, şefkat, akrabayı gözetme, mükâfat, iyi işbirliği, güzel yargı, sevgi, teslimiyet, tevekkül ve ibadet. Biz bunları belli başlıklar altında ele alacağız.

Adalet, bir anlamda eşitlik demektir. Eşitlik ancak birlik dikkate alınarak düşünülebilir. Birliğe en yakın olan bağıntı eşitliktir. Hiçbir erdem adaletten daha mükemmel değildir. Çünkü adalet ortadır ve onun dışındaki her nokta ona göre uçtur. Birlik üstünlüğü ve devamlılığı gerektirirken; çokluk bayağılığı ve bozulmayı gerektirir. Adalet ve eşitlik, farklılıkların düzenliliğini sağlar. Eşitlik bulunmayan nispetler uyumsuzdur.

Adaletin ifrat ve tefrit şeklindeki iki ucu da zulüm ve haksızlık olduğu halde diğer hiçbir erdem iki ucu aynı erdemsizlik değildir. Kişi yararlı şeyi kendisi için çok, başkası için az istediğinde de, zararlı şeyi kendisi için az, başkası için çok istediğinde de zulüm meydana

² Nasîreddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov, İstanbul, 2007, s. 245-267; Celaleddin Devvanî, *Ahlâk-ı Celalî*, Leknev, 1316/1898, 236-260; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, Hazırlayan Mustafa Koç, İstanbul, 2007, 416-450.

gelir. Adalet dediğimiz eşitliğin iki ucu fazlalık ve eksiklik olduğu için adaletin iki tarafı da zulümdür. Adaletteki denge diğer dengelerden daha geneldir. Adil insan, orantılı ve eşit olmayan şeylerde orantı ve eşitliği sağlayabilen kimsedir. Bir düz çizgi eşit olmayan iki parçaya bölündüğünde bunları eşitlemek için uzun parçadan belli bir miktarın alınıp kısa parçaya eklenmesi gerekir. Hafif ve ağır şeylerin, kâr ve zararın dengelenmesi de böyle olur.

Sosyal ve medenî bir varlık olan insan, diğer insanlarla yardımlaşmadan yaşayamaz. Karşılıklı yardımlaşma, denklik, eşitlik ve orantıyı bozmayacak şekilde insanların birbirlerine hizmet etmesine bağlıdır. Mesela; marangoz kendi çalışmasını boyacıya, boyacı da kendi çalışmasını marangoza verdiğinde denklik meydana gelir. Fakat birinin çalışması diğerininkinden daha çok veya daha iyi ise aracı ve ayarlayıcı bir unsura ihtiyaç duyulur. İşte bu ayarlayıcı unsur “para”dır. Bu işlevi sebebiyle paraya sessiz adil denir. Parayla alışveriş yapanlar doğruluktan saptıklarında konuşan/düşünen adil olan “yargıç”tan yardım istenir. İnsanlar arasında adalet ancak ilahi kanun, para ve yargıçtan oluşan üç kanun sayesinde gerçekleşebilir. Bu üç kanuna Kur’an şöyle işaret eder: “İnsanların adaleti yerine getirmeleri için Kitabı ve mizanı indirdik ve yine kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlar için fayda olan demiri indirdik.” (Hadid, 25). Farklı şeyleri eşitleyen para olmasaydı alışverişteki ortaklık ve insan ilişkileri ölçülüp düzenlenemezdi.

Dünyanın imar edilmesi sosyal adaletle olduğu gibi tahrip edilmesi de sosyal zulümle olur. Mühendisin çalışmasıyla işçilerin çalışması; komutanın işiyle askerlerin işi bir tutulamaz. İlahî kanuna boyun eğmeyen kişi en büyük zalim, hâkime uymayan kişi orta dereceli zalim, paranın hükmüne uymayan kimse ise küçük zalimdir. Adalet erdemlerin bir parçası değil, erdemlerin tamamı; zulüm de aynı şekilde erdemsizliğin bir parçası değil, erdemsizliklerin tamamıdır.

Adil kimse adaleti önce kendisine, sonra yakından uzağa doğru şehrin diğer fertlerine uygulamalıdır. Akıllı insan adaleti kendisine akıl, öfke ve şehvet güçlerini dengelemek ve melekeleri yetkinleştirmek suretiyle uygulayabilir. Zira güçler adalete göre dengelenmezse şehvet ve öfke onu kendi tabiatlarına uygun eylemlere sürükler. İnsanın özünde temyiz yani ayırt etme gücü denge ve eşitlik şartlarını gözeterek diğer güçlere hâkim olunca her güç kendi hakkına kavuşur ve kargaşa ortadan kalkar. Kendisini bu şekilde dengeleyen kimse, dostlarını, ailesini, yakın ve uzak çevresini ve hatta hayvanları adalet gerçekleşinceye kadar dengelemekle uğraşır. Adil yargıç, bozuklukların ortadan kaldırılıp eşitliğin korunmasında ilahi kanunun temsilcisidir. Bundan dolayı adil kimse kendisini iyilik sebebiyle başkalarından daha çok ödüllendirmediği gibi, kötülük sebebiyle de başkalarından daha az cezalandırmaz.

Zarara yol açan dört çeşit sebep vardır. Birincisi sapmaya yola açan şehvet, ikincisi zulme yol açan kötülük, üçüncüsü üzüntüye sebep olan hata, dördüncüsü kedere yol açan bahtsızlıktır. Şehvet başkasına zarar verdiği için kişinin bu zararlardan zevk alması düşünülemez. Şehvet hedefine meşru bir şekilde ulaşırsa kişi acı duysa da ona rıza gösterir. Başkalarına kasten zarar veren kötü kimseler şehvetten zevk alırlar. Hata başkasının zarar görmesine kasten sebep olmadığı için haz almayı gerektirmez. Bu yolla verilen zarar üzüntü doğurur. Bahtsızlıkta eylemin sebebi başkasıdır. Kişinin kaza sonucu yaralanması veya ölmesi böyledir. Kaza yapan kimse, kasıt gütmeyi bu eyleminden dolayı suçlanamaz. Fakat iradeye bağlı sarhoşluk, öfke ve kıskançlık nedeniyle verilen zararlar ceza gerektirir.

Adalet, günlük hayat düzeni çerçevesinde dikkate alındığında üç kısma ayrılır. Birincisi mallar ve ihsanlarla, ikincisi muamelat ve alışverişle, üçüncüsü eğitim ve yönetimle ilgilidir.

Adalet, eylemler itibariyle üç kısma ayrılır. Birincisi, iyilikleri ve nimetleri ihsan eden Tanrı'nın hakkını yerine getirmektir. Bu manada adalet, kulun Allah'a ibadet etmesi demektir. İkinci tür adalet, insanın diğer insanların haklarını gözetmesi, büyüklerine saygılı davranması, emanete riayet etmesi ve ilişkilerde insafli olmasıdır. Üçüncü tür adalet ise kişinin atalarına karşı görevlerini ifa etmesi, onların borçlarını ödemesi ve vasiyetlerini yerine getirmesidir.

Adaletin sürekliliğini sağlamak isteyen kişi, ihmal ve eksiklik mazeretine sığınmadan bütün gayretiyle gördüğü iyiliklerin karşılığını ödemelidir. Mesela; insan adil bir yönetici gibi erdemli olduğunda yollar güvenli ve ülke bayındır olur; insanlar zulümden korunurlar, dünya ve ahiret mutluluğunu kolayca elde ederler. Zulme meydan vermemek için her vatandaşın görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir.

Din insanlara her halükârda adil davranmayı emreder. Şu Kur'an ayeti bunu çok net ifade etmektedir: "Ey inananlar, Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adaletsizliğe sürüklemesin." (Maide, 8).

Adalet seçimle gerçekleşen bir erdem, zulüm seçimle gerçekleşen bir erdemsizlik olduğu halde akıllı kimsenin zulüm yapması, kendisi için yararlı olanı seçme gücünün bulunmasına rağmen akla danışmamasından ileri gelir. İlgili kuvvenin saldırısı sakinleşince eylemin çirkinliği açığa çıkar ve kişi pişman olur. Erdem mutluluğuyla süslenen kimsenin aklı hiçbir zaman mağlup olmaz.

Lütuf, eksikliğin gerçekleşmesinden korunmak için adalette ihtiyatlı davranmaktır. Mesela; cömertlik, savurganlık ile cimrilik arasında orta olduğundan ondaki fazlalık ihtiyata eksiklikten daha yakındır. İffet de aşırı şehvet ile şehvet azlığı arasında ortadır; fakat cömertlikteki durumun tersine bu konuda eksiklik, ihtiyata fazlalıktan daha yakındır. Lütuf ancak adalet şartlarına riayet edildikten sonra gerçekleşir. Bir kimse malın tamamını hak etmeyene verip hak edeni ihmal ederse bu davranış lütuf değil, israf olur. Lütuf ancak kişinin kendisine ait bir şeyde tasarrufta bulunurken uygulayabileceği bir erdemdir. Mesela; yargıç, iki hasım arasında lütuf ilkesine göre değil, adaletle göre hüküm vermek zorundadır.³

Varlıkların bekası ve kâinatın düzeni sevgi ile sağlanır. Adalet erdemini zorunlu kılan etken sevginin kaybedilmesidir. İnsanlar sosyal ilişkilerde birbirlerine sevgi ile davransalar ve insafli olsalardı adaletle amaçlanan düzen kendiliğinden sağlanırdı.

³ Nasîreddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 96-129; Cemaleddin Devvanî, *Ahlâk-ı Celalî*, s. 68-128; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 111-147; İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma* (Tehzibü'l-Ahlâk), s. 102-118.

KAYNAKLAR

- Celaleddin Devvanî, *Ahlâk-ı Celalî*, Leknev, 1316/1898
- Çağrı, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul, 2006
- Demirkol, Murat, *Nasîreddin Tûsî'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi*, Ankara, 2011
- Ebû Bekir er-Râzî, *Ruh Sağlığı (et-Tıbbu'r-Rûhânî)*
- Farabî, *Kitabu Tahsilu's-Saade*, Beyrut, 1983
- Fârâbî, *Risaletü't-Tenbih alâ Sebili's-Saade*, Amman, 1987
- Gafarov, Anar, *Nasîreddin et-Tûsî'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul, 2011
- İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma (Tehzibü'l-Ahlâk)*, çev. A. Şener vd., Ankara, 1983
- Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, Hazırlayan Mustafa Koç, İstanbul, 2007
- Maverdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, çev. Ali Akın, İstanbul, 1998
- Nasireddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov vd., İstanbul, 2007